

Карчева Г.Т.

*доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник,*

*ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
Національної академії наук України»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-448-4-18>

ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ПОВОЄННОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Невирішення екологічних проблем в Україні та їх загострення в умовах воєнного стану, глобальні зрушення в економічній та соціокультурній динаміці, пов'язані з розвитком цифрових технологій, активним впровадженням інноваційних технологій, зростаючою інтернаціоналізацією, системними перетвореннями вимагають підвищення ефективності екологічної політики в контексті управління сталим розвитком соціально-економічних систем, в основі якого лежить стійке економічне зростання за інноваційно-інвестиційною моделлю при дотриманні екологічних параметрів. Економіка України сформувалась з величезними диспропорціями, в якій значна частка належить ресурсомістким, енергомістким, екологічно небезпечним виробництвам, а не галузям з новітніми технологіями, соціально значимим, екологічно чистим, що негативно впливає на екологічну ситуацію, конкурентоспроможність та ефективність економіки України [1]. З огляду на зазначене, мова має йти про стратегію повоєнного відновлення сталого розвитку, збалансований розвиток економічної, соціальної й екологічної складової, розбудову екологічної політики, яка б сприяла розвитку зеленої економіки. Екологічні проблеми особливо загострилися в умовах воєнного стану. Як зазначає Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, внаслідок збройної агресії РФ проти України викиди вуглекислого газу завдали збитків українській екології на більш ніж 10 мільярдів доларів. Ситуація ускладнюється забрудненням атмосфери транспортом через викиди шкідливих речовин, які в Києві досягли 90% від загальної суми викидів, що негативно впливає серцево-судинні та респіраторні захворювання населення [2].

З огляду на зазначене та керуючись принципами системно-синергетичного підходу [3] сталий соціально-економічний розвиток територіальних систем розглядається як процес збалансованого економічного і соціального розвитку, що базується на критеріях ефективності та конкурентоспроможності, за умови дотримання екологічних критеріїв, відтворення природного середовища з врахуванням вимог нинішнього

і майбутніх поколінь, в інтересах конкретної людини (як особистості) і людства в цілому. В контексті зазначеного прийнято розглядати три види капіталу – економічний (виробничий), соціальний (людський, культурно-історичний, інституційний та інформаційний) і природний, який враховує географічне положення і територію. Забезпечення сталого розвитку передбачає, що наступні покоління мають отримувати незменшений природний і сумарний капітал.

Відповідно до системно-синергетичної концепції сталий розвиток соціально-економічних систем передбачає зрівноважені (збалансовані) зміни параметрів її складових (економічна, соціальна, екологічна) відповідно до визначених цілей, які б виключали можливість виникнення сильнезрівноважених станів в окремих її компонентах і системі в цілому. При цьому виникнення сильнезрівноважених станів означає не тільки порушення рівноваги в економічній системі, але й загострення соціальних проблем, недотримання екологічних параметрів, надмірне використання природних ресурсів тощо [3, с. 9–23]. В основі системно-синергетичного підходу до управління складними соціально-економічними системами лежить механізм резонансних спрямовуючих впливів на нелінійну систему, в процесі розвитку якої завжди існує область параметрів і стадій, в межах яких нелінійна система особливо чутлива до впливів, при цьому потенціал впливу може бути незначним, а наслідки значними, зокрема, це стосується екологічної складової.

На сьогодні вченими і практиками розглядаються принципи розвитку зеленої економіки, до яких, як правило, включають: енергоефективність, зменшення забруднення від викопних видів палива; розвиток циркулярної економіки; використання відновлюваних ресурсів, чистих технологій; зменшення забруднення з метою збереження екосистем; дотримання соціальної справедливості, збереження біорізноманіття та ін. [4]. Не заперечуючи важливість дотримання зазначених принципів для розвитку зеленої економіки, натомість стратегія повоєнного відновлення економіки та природного капіталу має базуватися на загальних принципах системно-синергетичного підходу до забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем, а саме:

а) Збереження цілісності. Сталий розвиток утворюють всі його компоненти, які є рівнозначними у його формуванні. Сталого розвитку не може бути при високих темпах економічного зростання і одночасному забрудненні довкілля, порушенні відтворення природного середовища – рослинного, тваринного світу тощо.

б) Сталість і рівновага компонентів сталого розвитку. Сталість означає, що, незважаючи на безперервні зміни в соціально-економічній системі та її підсистемах, деякі визначальні параметри залишаються незмінними (тенденція економічного зростання, рівень життя населення, обороноздатність, екологічні параметри та інші).

в) Дотримання принципу когерентності (узгодженості) взаємодії її системоутворюючих компонент – економічної, соціальної, екологічної, фінансової, інформаційної та ін., що входять до соціально-економічної системи, вияві системних властивостей в кожному елементі, своєрідне вираження антиномії частини та цілого (дія принципу емерджентності).

Для кількісної оцінки дотримання принципу когерентності, сталості розвитку соціально-економічних систем і стійкості окремих їх компонентів використовують показники варіації. Так, значний розмах варіації рівня життя окремих верств населення або в різних регіонах (коефіцієнт Джінні), зростання забруднення навколишнього середовища в умовах динамічного економічного зростання, свідчать про порушення принципу когерентності, наявності ознак несталості в розвитку соціально-економічних систем і не дотримання критеріїв ефективності.

г) Інституційні зміни разом з технологічними виступають основними детермінантами розбудови екологічної політики в умовах сталого розвитку соціально-економічних систем, та їх організованості, які залежить від складності функцій, котрі вона виконує, та досконалості її структури. Існуюча структура економіки України залишається неефективною, бо не забезпечує ефективного використання природно-ресурсного потенціалу держави і не створює належних умов для її переходу на принципи сталого соціально-економічного розвитку. Синергетична парадигма сталого розвитку соціально-економічних систем передбачає багатоваріантність, альтернативність, неминучість проходження ними багатьох точок біфуркацій, амбівалентність (прогрес і регрес), порогові, емерджентні і синергетичні ефекти, що визначають нелінійний розвиток соціально-економічних систем. За таких умов важливого значення набувають резонансні впливи регулятора, спрямовані на забезпечення поставлених цілей.

З рівнем інституційного розвитку соціально-економічних систем тісно пов'язане поняття ентропії, чим нижча ентропія, тим вище рівень організації соціально-економічних систем. Державна політика щодо забезпечення сталого розвитку за своїм змістом спрямована на зниження ентропії соціально-економічних систем, внесення в їх організацію упорядоченості (детермінованого хаосу), яка б запобігала небезпечному зростанню ентропії. Тобто державна політика має протидіяти деструкції, деградації соціально-економічних систем завдяки своєму антиентропійному характеру, можливостям зменшити ентропію, природний та сукупний капітал України.

д) Відтворюваність процесів (ренатуралізація) в усіх компонентах сталого розвитку, як поступове поліпшення стану навколишнього природного середовища та природного різномайття, економічного та соціального середовища. Слід зазначити, що для України мова має йти не про відтворення соціально-економічної системи з тими ж кількісними

параметрами, функціями і структурою сировинної економіки, яка існувала до цього часу, та спричиняла серйозні екологічні проблеми. А про створення стратегії повоєнного розвитку соціально-орієнтованої ринкової постіндустріальної економіки, що розвивається за інноваційно-інвестиційною моделлю, з новими кількісними параметрами, функціями і структурою відповідно до вимог сталого розвитку на основі критеріїв економічної, соціальної, екологічної, інноваційної, інформаційної ефективності з врахуванням прогресивних світових тенденцій щодо забезпечення сталого розвитку.

У зв'язку з цим важливого значення набуває визначення моделі сталого еколого-економічного розвитку економіки України на основі економічного використання природно-ресурсних активів, побудові в Україні збалансованої, максимально самовітворювальної економічної системи, стійкої до викликів. Сталий розвиток передбачає екологізацію економіки, використання нових інструментів та методів екологічної політики, направлених на стимулювання використання ринкових підходів (наприклад, екологічних податків, торгівлі квотами тощо) для досягнення поставлених цілей і завдань, стимулювання процесу саморегулювання та самоорганізації, проведення суб'єктами господарювання екологічно безпечної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки України : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 311 с.
2. Глобальні екологічні проблеми 2023 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.savednipro.org/globalni-ekologichni-problemi-2023> (дата посилавання: 18.12.2024).
3. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України / НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 520 с.
4. Сич К., Бугайчук В., Грабчук І. Тенденції та перспективи розвитку зеленої економіки в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск № 30.